

УДК 811.161.2'373'42'243:378.147

**СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНЕ НАВАНТАЖЕННЯ
УКРАЇНСЬКИХ ПРИСЛІВ'ІВ: ОМОВЛЕННЯ ОПОЗИЦІЇ
СВІЙ – ЧУЖИЙ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА
ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ**

Павло Луценко

*Донецький національний університет імені Василя Стуса
кафедра романо-германської філології та зарубіжної літератури
вул. 600-річчя, 21, 21021, м. Вінниця, Україна
тел.: 098 709 60 40
ел. пошта: p.lutsenko@donnu.edu.ua
<https://orcid.org/0009-0003-8416-1927>*

Статтю присвячено висвітленню актуальної проблеми, пов'язаної з особливостями паремійної вербалізації дихотомії СВІЙ – ЧУЖИЙ з урахуванням третього (проміжного) компонента ІНШИЙ (ІНАКШИЙ), що в українському паремійному фонді вербалізований рідше, проте виконує важливу семантичну та світоглядну функцію. Дослідження виконано в поліфункційній комунікативно-прагматичній парадигмі, що дозволяє комплексно поєднати структурно-семантичний та аксіологічний аналіз паремійних одиниць. Актуальність роботи зумовлена також практичними потребами викладання української мови як іноземної, оскільки розуміння переносних, оцінних та культурно маркованих смислів паремій – складне завдання для тих, хто навчається, насамперед лінгвоперсон, які належать до інших лінгвокультур та часто не володіють відповідними фоновими знаннями. З'ясовано, як у паремійному фонді представлено ментальність українців, їх самоідентифікацію, внутрішньогрупову солідарність, зокрема й через порівняння із ЧУЖИМ. Простежено, що в проаналізованих пареміях вербалізовано прагнення українського етносу до (1) самоідентифікації, усвідомлення своєї етнічної належності, (2) самозбереження ідентичності, (3) самозахисту, (4) ствердження належності до окремішнього етносу, культури, що зафіксовано на рівні національної ментальності. СВОЄ осмислене як таке, що краще за ЧУЖЕ, протиставлене ЧУЖОМУ чи ІНШОМУ (ІНАКШОМУ). ІНШОГО (ІНАКШОГО) українці не цураються, а намагаються осмислити. Продемонстровано, що опозиція СВОЄ – ЧУЖЕ аксіологічно маркована: СВОЄ вербалізується позитивно, схвалено, навіть ідеалізується: воно ближче, краще, інтимніше, а ЧУЖЕ переважно оцінюється негативно, має несхвальні конотації, осмислюється критично. Воно загадкове, незвідане. Схиляння перед ЧУЖИМ також оцінюється негативно. ІНШЕ (ІНАКШЕ) має нейтральну оцінку. Розглянуті паремії здебільшого вербалізуються у формі таких комунікативних жанрів, як схвалення чи несхвалення, рекомендація, застереження, настанова, наказ, спонування до дії, заклик. Перспективу дослідження вбачаємо в необхідності дескрипції особливостей презентації ВОРОЖОГО в паремійному фонді українців.

Ключові слова: паремія, функційно-прагматична парадигма, семантико-прагматична структура СВІЙ – ІНШИЙ (ІНАКШИЙ) – ЧУЖИЙ, значеннєво-сміслові наповнення, комунікативний жанр, оцінка, стилістичні маркери.

DOI:

Формулювання проблеми. У статті актуалізуємо поліфункційну комунікативно-прагматичну парадигму знань, оскільки студіювання в названих ракурсах важливі й для поступу лінгвістичної теорії, і для прикладних напрямів мовознавства, зокрема методики викладання української мови. Актуальним залишається, зокрема, дослідження паремійного фонду кожної мови, оскільки паремія – поліфункційна одиниця мовлення, що послідовно презентує менталітет народу, особливості його національного характеру, ключові стереотипи. До цього часу немає однозначної інтерпретації цього поняття, оскільки дефініція розглядуваного терміна залежить від обраного дослідницького аспекту. Як

наголошує Т. Космеда і С. Колонюк, «у сучасному мовознавстві актуалізовано статус паремії як одиниці дискурсу й одиниці базової аксіоматики свідомості мовця <...>. Це також своєрідний метамовний матеріал для окреслення комунікативної практики» [11 : 21]. Дослідники пропонують таке, як видається, коректне узагальнення щодо інтерпретації розглядуваного поняття: «Статус паремії багатолікий: її можна розглядати як семіотичну одиницю, еталонну одиницю мови, усталене висловлювання, синтаксичну одиницю, комунікативну формулу, дискурсивну одиницю (різновид дискурсивного дейксису та народного дискурсу), ‘моральну формулу’, мікротекст, культурний текст, культурний символ, прецедентне висловлювання, лінгвокультуреми, етнолінгвокультуреми, репрезентант психології народу (етнопсихології), надіндивідуалізовану одиницю» [11 : 25]. Тому розгляд вияву дихотомії СВІЙ – ЧУЖИЙ у паремійному українському просторі видається потрібним, оскільки українська нація продовжує усвідомлювати себе серед інших, потребує розуміння своєї ідентичності через мову, усталені мовні формули.

Мета статті – презентувати семантико-прагматичне навантаження опозиційної дихотомії СВІЙ – ЧУЖИЙ з урахуванням проміжного компонента цієї опозиції *ІНШИЙ (ІНАКШИЙ)*. До **завдань** уналежнюємо такі: (1) класифікувати матеріал на групи за особливостями вираження семантики й прагматики розглядуваної системи паремій; (2) акцентувати на стилістичних маркерах розглядуваних одиниць та особливостях мовної свідомості українців, відображених у паремійному фонді.

Об’єкт наукової розвідки – паремії української мови як вербалізатори опозиційного значення СВІЙ – ЧУЖИЙ та проміжного компонента *ІНШИЙ (ІНАКШИЙ)*, а її **предмет** – семантико-прагматичне навантаження прислів’їв, що омовлюють значеннєво-сміслові компоненти складників презентованої опозиції.

Новизна цієї наукової студії полягає в актуалізації значеннєво-сміслового навантаження складників опозиційного поля СВІЙ – ЧУЖИЙ, а також *ІНШИЙ (ІНАКШИЙ)* для прикладного використання виокремлених даних у практиці викладання української мови як іноземної.

Серед **дослідницьких методів** виокремлюємо *загальнонаукові*, насамперед *описовий*, що слугує послідовному викладу теоретичного матеріалу та авторської концепції, *аналіз і синтез*, а також методи *індукції* та *дедукції*, що дають змогу презентувати авторські інтенції щодо презентації зібраного матеріалу; *класифікаційний* метод слугує для поділу зібраних паремій на функційні типи з урахуванням відтінків значення і смислів. До *спеціальних методів* вналежнюємо *інтерпретаційний*, за допомогою якого виокремлюємо значеннєво-сміслові навантаження паремій, *порівняльно-зіставний* – для моделювання окремих паремійних підгруп, *дефініювання* значення – визначення семантики окремих одиниць, *функційно-стилістичний* – окреслення прагматичних маркерів розглядуваних одиниць.

Матеріал дослідження базується на паремійних збірках, насамперед укладеної М. Номисом [22], а також презентованих в інтернет-просторі: Прислів’я про чуже і своє [16] й Прислів’я та приказки про Україну [17]. Авторська картотека складає понад 300 одиниць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Паремії не обділені увагою дослідників, зокрема їх розглядають *як засіб пізнання* (1) системи мови загалом [6 : 77–80], (2) пріоритетів етнічної свідомості кожного народу конкретно [5 : 66–74],

(3) «моральних формул» народу [7 : 35–47], (4) його етнопсихології [12 : 34–47] та ін. В останні роки посилилася увага до вивчення лінгвофілософської опозиції СВІЙ – ЧУЖИЙ, що пов'язано із соціолінгвістичним макрочинником російсько-української війни [15 : 3–34]. Внесок у вивчення цього питання зробила Т. Мороз, яка здійснила комплексний аналіз семантичної реалізації зазначеної опозиції в польських прислів'ях і приказках [див.: 14]. Дослідниця доводить, що паремії презентують традиційні (1) морально-етичні цінності, (2) соціальні настанови та (3) етнічні стереотипи, віддзеркалюючи народну концептуальну модель світу. У центрі її аналізу – лексеми пол. *swój / cudzy* (укр. свій – чужий), пол. *swój / obcy* (укр. свій – незнайомий), пол. *własny / cudzy* (укр. власний – чужий), пол. *bliski / daleki* (укр. близький – далекий) та різночастинні конструкції, які структурують семантичне поле категорій СВІЙ – ЧУЖИЙ у матеріальних, соціальних, моральних, культурних і родинних контекстах. Спираючись на паремійні джерела, Т. Мороз показує, що СВІЙ в польській традиції стабільно асоціюється з безпекою, моральною нормою та внутрішньою груповою ідентичністю, а ЧУЖИЙ набуває оцінно зниженої конотації. Розглянута праця зазначеної дослідниці формує актуальне теоретичне підґрунтя для подальших студій ментальних моделей і соціокультурних категорій у польському пареміологічному фонді. Водночас С. Бибик аналізує лінгвостилістичні механізми вербалізації опозиції СВІЙ – ЧУЖИЙ у сучасній українській прозі про міграцію та спирається на лінгвософський підхід, що трактує моделювання міграційного досвіду через асоціативно-семантичні лінії, концептуально пов'язані з ідеологемою СВІЙ – ЧУЖИЙ. Ця дослідниця виокремлює ключові мовні стратегії конструювання образу ЧУЖИЙ та формування самопрезентації зі значенням 'свій': оцінно градуйовані номінації мігрантів, етнічні та соціально марковані лексеми, що задають шкалу культурної та етнічної дистанції [1 : 23–29]. Презентує вчена й займенникову опозицію МИ – ВОНИ, що визначає межі колективної ідентичності та відображає її динаміку, характеризує етнокультурні атрибути й топонімічні маркери, що локалізують простір та підсилюють протиставлення 'рідного' й 'нерідного', а також оцінює мовних практик, де українська мова функціонує як базовий маркер самості, а змішування мов чи асиміляційний тиск сигналізують внутрішньоособистісну та соціокультурну напругу. Названа науковиця акцентує на використанні варваризмів і багатомовних елементів як індикаторів досвіду перебування в іншому мовно-культурному середовищі. Висновок дослідниці такий: опозиція СВІЙ – ЧУЖИЙ формує багатопланову модель мігрантського світосприйняття та дає змогу реконструювати сучасні ідентифікаційні й соціокультурні практики українських мігрантів у глобалізованому просторі. Наукова розвідка П. Луценка «Етапи та ракурси вивчення дихотомії свій – чужий у вітчизняному мовознавстві (фрагментарно-аспектуальний огляд)» [13 : 44–54] спрямована на реконструкцію основних напрямів опрацювання згаданої опозиції в українській лінгвоісторіографії – від етнографічного-фольклористичного до дискурслінгвістичного – та на уточнення її когнітивної та ідентифікаційної функцій. Водночас паремійна площа, у якій дихотомія СВІЙ – ЧУЖИЙ реалізує складну систему оцінних, світоглядних і комунікативно-прагматичних значень, залишалася поза фокусом аналізу. У цій статті розглянуто її специфіку з урахуванням проміжного компонента ІНШИЙ (ІНАКШИЙ).

Виклад основного матеріалу. Присвійний займенник СВІЙ, у структурі якого відображено значення категорії інтимізації, яку вперше окреслив Л. Булаховський

[3 : 143–154] та доповнила Т. Космеда [8 : 83–93], презентує такі семантичні компоненти, які зафіксовані в тлумачних словниках сучасної української мови. Зокрема йдеться про ‘належність собі’, ‘пов’язаність із кимось чи чимось близьким’, а також з такими смислами, як ‘рідний’, ‘має спільні ознаки, характеристики, риси, поведінку’, ‘особливо близький’, ‘схвальний’, ‘позитивний’ [див.: 20 : 82]. Цей займенник вважається антонімом до прикметника *ЧУЖИЙ*. Слово *ЧУЖИЙ* містить такі смисли: ‘належний іншому’, ‘не власний’, ‘неблизький’, ‘нерідний’, ‘сторонній’, ‘протилежний’, ‘іноземний’, ‘чужорідний’, ‘неідентичний’, ‘відрізняється іншими ознаками, характеристиками, поведінкою тощо’ [21 : 377]. Крім того, важливо, що дихотомія *СВІЙ* – *ЧУЖИЙ* може трансформуватися в трихотомію: *СВІЙ* – *ІНШИЙ (ІНАКШИЙ)* – *ЧУЖИЙ*. Ця структура презентує певну смислову градацію. Якщо розглянути семантичне навантаження проміжного компонента *ІНШИЙ*, то з’ясуємо, що цей означальний займенник може актуалізувати такий набір смислів: ‘відмінний від названого або відомого’, ‘не цей’, ‘не такий’, ‘той, який відрізняється від попереднього’, ‘те, що існує не в тому вимірі’, ‘те, що виникає за інших обставин’, ‘змінене порівняно з попереднім (станом, ситуацією та ін.)’, ‘невизначене’, ‘таємниче’, ‘незвідане’ [19 : 43]. Прикметник *ІНАКШИЙ* є синонімом до *ІНШИЙ*, тому має такий самий набір смислових компонентів [19 : 24]. Однак наведений опозиційний ряд може нарощувати членство. Його продовжує лексема *ВОРОЖИЙ*, що включає такі смислові складники: ‘пов’язаний із ворожнечею, ненавистю або супротивництвом (війною, нападом, насильством та ін.)’, ‘належний ворогові’, ‘агресивний’, ‘недоброзичливий’, ‘неприязний’, ‘негативний’ [18 : 740].

Наголосімо, що поняття *ІНШИЙ*, *ІНАКШИЙ* і *ЧУЖИЙ*, *ВОРОЖИЙ* належить до центральних філософських і соціокультурних категорій, оскільки їх не так просто усвідомити й усебічно визначити [4 : 192–196]. Вони співвідносні з категорією *НЕ-Я*, тобто *ІНШИЙ* – ‘це той чи такий, який не є мною’; *ІНАКШИЙ* – ‘такий, який відрізняється від мене за своїми ознаками, рисами, властивостями, тобто окремішний від мене, не такий, як Я’; *ЧУЖИЙ* – ‘той, який має інший досвід, не зовсім мені зрозумілий’; ‘сповідує іншу систему цінностей’; ‘особа непізнаної ідентичності’; *ВОРОЖИЙ* – ‘протилежний за світосприйняттям, світобаченням і світовідчуттям до Я’, ‘той, який викликає ненависть, агресію до Я’, ‘небезпечний’, ‘такий, якого Я сприймає негативно’.

Осмислення межі між *СВІЙ* і *ІНШИЙ* поєднує розпізнавання відмінностей із прагненням подолати комунікативну й аксіологічну дистанцію. Саме здатність до прийняття інакшости формує умови для переосмислення межі між *СВОЇМ* і *ЧУЖИМ*, відкриваючи шлях до глибшого розуміння соціокультурних та ціннісних відмінностей.

У філософському й лінгвокультурному вимірах опозиція *СВІЙ* – *ІНШИЙ* постає не лише як зіставлення двох полюсів, а як динамічний процес, що поєднує пізнання відмінностей з оцінним осмисленням. Усвідомлення *ІНШОГО* завжди пов’язане з певною мірою напруження, що стимулює потребу у знятті первинної дистанції. Як слушно зазначає М. Варданян, здатність людини приймати та інтерпретувати інакшість формує основу для цього процесу: «через образи невідомого Іншого митці прагнули як до вироблення терпимості до чужої несхожості <...>, а також формування власної ідентичності» [4 : 193].

Як наслідок, формується здатність розширювати рамки Я через взаємодію з тим, що позначається як *ІНШЕ*, а первинна відмінність перестає сприйматися як

загроза, закладаючи основу для вербалізації градаційного семантико-прагматичного ряду СВІЙ – ІНШИЙ (ІНАКШИЙ) – ЧУЖИЙ – ВОРОЖИЙ, який своєрідно вербалізується в мовній свідомості українського народу, як і кожного іншого етносу, що насамперед фіксується в паремійній картині світу.

У мовній свідомості українців, відображеній у паремійному фонді, СВОЄ сприймається, як наголошувалося, насамперед як 'рідне', максимально позитивно оцінюване, із виявом позитивних емоцій, зазвичай тональності схвалення. Порівняймо прислів'я: *Де рідний край, там і під ялиною рай; За своїм краєм серце болять; За рідним краєм і в небі скучно; За рідний край життя віддай; За рідний край – хоч помирай* та ін., що презентують позитивно конотовані мікротексти, виражену меліоративну тональність. СВОЄ – найближче, найрідніше, що виявляється передусім у любові до Вітчизни, рідного краю, за яку виражається готовність віддати найдорожче – життя. Хоча лексема *свій* і не використана в цих пареміях, але її смисл відображений приховано (імпліцитно). Зазначені в прислів'ях твердження сприймаються як закономірність, аксіома щодо представника кожного народу: *Кожному мила своя сторона*. Відсутність Батьківщини, рідного краю, життя поза ним викликає сум, гіркоту, ностальгію. Зазначене відчують всі етноси, оскільки для кожного народу СВОЄ наймиліше й найкомфортніше. Порівняймо: *Кожна травичка на своєму корені росте; Кожному мила своя сторона; Кожному пташу своє гніздо миле*.

СВОЄ зазвичай ідеалізується, навіть гіперболізується. Порівняймо: *У ріднім краю, як у раю; Де рідний край, там і рай. Рідний (свій) край* цілком логічно протиставляється чужому, як *позитивне – негативному*, що прирівнюється до найгіршого: вербалізовано антитезу – *Свій край, як рай, а чужа країна, як домовина; Ліпше своє мале, ніж чуже велике; Краще своє латане, чим чуже хапане*.

Навіть не зовсім сприятливі життєві умови в рідному просторі сприймаються як кращі, ніж у чужому: *У своїм болоті й жаба співає; У своїм гнізді і ворона яструбові очі виклює*. Чуже не дає змоги належно зреалізуватися: *На чужому коневі далеко не поїдеш*, а от *На своїй клячі, куди схочу, туди й скачу*. СВОЄ навіть не зовсім досконале краще за чуже, хоча, можливо, і довершеніше: *Ліпше свій хліб недопечений, ніж чужий печений; Найсмачніший хліб од свого мозоля; Своє ліпше чорта: хоч повалить, та не завадить; Хоч не красне, але власне; Чи сіре, чи чорне, та все своє добре*.

Крім того, актуалізовано думку про некомфортність життя на чужині, його обмеженість. Таке життя огорнене почуттям туги, відчуттям браку рідних реалій: *У чужім краю і солов'ї не співають*. Вербалізовано й таке застереження: *У чужий край не залітай, щоб крилечка мати*. Змодельовано повчальне узагальнення: *На чужій стороні Вітчизна удвічі милиша чи Рідна земля і в жмені мила; Вдома і солома їдома*.

Інтимізувальну вербалізацію СВОГО як ближчого й кращого простежуємо в таких пареміях: *Своя губа ближче; Своя сорочка найближче до тіла*. СВОЄ – найбільш улюблене: *Люблю тебе, та не так, як себе*. СВОЄ дає змогу ним розпоряджатися на свій лад, за своїм бажанням: *Свій дзвін: як хочу, так і дзвоню; У своїм добрі всяк халяй; На своїм коні, як хочеш їдеш*. Водночас *На чужому коні далеко не поїдеш*.

Між своїми зазвичай виникають приязні стосунки й легше загасити конфлікт, оскільки є взаєморозуміння: *Свої люди – помиримось; Свої люди не татари, не дадуть загинати*. Нагадаймо, що в давнину татари нападали на Україну, тому за цим етнонімом у мовній свідомості давніх українців збереглася негативна конотація, що не пов'язане із сучасними стосунками між українцями й татарами.

Широко омовлено, як наголошувалося, смисл 'своє краще за чуже', напр.: *Свій хліб краще чужого калача, Свій сухар краще чужих пирогів*, тому й недоліків свого людина не завжди помічає: *У чужім оці і порошину бачиш, а в своїм і поліна не примічаєш*. Порівняймо також варіантні форми цієї паремії: *У чужому оці порошину бачимо, а в своєму колоди не помічаємо; У чужім оці порошину бачить, а в своєму пеня не замічає*.

Народна мудрість застерігає від помилок і формулює такі застереження від надмірної ідеалізації свого, відсутності критичного мислення: *На другого примова, а о собі ні слова; На чужі галиці, викидали всі палиці, а на свої ні одної; На чужий двір вилами не вказуй*.

Змодельовано імперативні конструкції, що рекомендують українцям не нав'язувати свого іншим: *У чужий монастир зі своїм уставом не ходи*. Рекомендовано не намагатися загалом входити в чужий простір: *У чужу церкву не лізь; У чужий черевик ноги не втихай; Знай, бабо, своє криве веретено*. Або: *У чужій церкві не паламарюй; У чужій церкві свічок не поправляй*.

СВОЄ асоціюється зі свободою, волею, найкращими прагненнями, можливістю себе зреалізувати: *Своя хата – своя воля*, а також добром і затишком – *Добре тому, хто в своєму дому; У своїй хаті легше й умирати*.

Рекомендовано пізнавати насамперед СВОЄ – культуру, звичаї, мову та ін.: *Гляди (або: знай) себе, то й буде з тебе*; розуміти, що кожна сторона має свою культуру – *Кожен край має свій звичай*. Зазначене пов'язується і з намаганням залучитися не до свого фаху, роду занять, професії, тобто СВОЄ проєктується і на конкретний вид людської діяльності, проте такі паремії мають ширший повчальний характер і стосуються загалом ЧУЖОГО в такій конкретизованій формі: *Коли не піп, то не вдягайся в ризи; Не піп – не сунься в ризи; Швець знай своє шевство, а в кравецтво не мішайся; Коли ти швець, то пильнуй свого копита; Краще глядів би свого носа, ніж чужого проса; Не замітай чужої хати, – гляди чи твоя замечена; Пильнуй свого носа, а не мого кожуха*.

Омовлюються життєві ситуації, що потребують засудження, актуалізуються емоції обурення, нетерпіння, що презентовано окличною тональністю. Порівняймо: *Як чужими пирогами та свого батька поминати!* Простежуємо категоричні імперативні конструкції заборони: *Не наш кінь, не наш віз, не нам і їздити; Не лізь в чуже, щоб не утратив своє*. Вербалізовано й низку застережень про те, що не слід захоплюватися ЧУЖИМ: *Своє на ноги ставить, а чуже з ніг валить*.

Народна мудрість омовлює настанову надмір критично не оцінювати чужого, не намагатися його адаптувати до свого чи засуджувати: *Не мішайся у чужі справи; Не суди – себе гляди; Не наше діло попа судити; Не наше діло – попове, не нашого попа – чужого; Не нам попа судити, нехай його Бог судить; Не нам судити пана – чорт його судить*. І не слід надмір чуже запозичувати, насамперед ідеться про культуру – традиції, звичаї, обряди. Слід пам'ятати про своє. Вербалізовано застереження: *Не в свої штани убрався; Не в свої сани вліз; Чуже бачить під лісом, а свого не бачить під носом; Чуже бачить під лісом, а своє гниє*. Чуже характеризується як неприйнятне: воно не має в давній мовній свідомості українців позитиву.

Власний простір, особиста господарська діяльність має позитивний вимір: *З своєї печі й дим не чадить. Чужа хата сприймається через негативні смакові відчуття, насамперед це гіркий присмак: Чужа хата – гірка каша; Чужий хліб*

гіркий; Чужий мед гіркий. Крім того, Чужим кусом пригнітишся; Чужий хліб рот дере; Чужий кус в рот не йде; Не радісний чужий обід, як свого будинку немає. СВОЄ – ЧУЖЕ протиставляється за температурним відчуттям (тепло – це приємно, а ЧУЖЕ тепла не дає) – Чужий кожух не гріє, а Вдома і стіни гріють; Чуже добро не гріє нас. ЧУЖЕ не сприяє доброму господарюванню: У чужій кошарі овець не розведеш чи варіант цього прислів'я: У чужій кошарі овець не розплодиш. На чужині й природа не така прекрасна: В чужій стороні і весна негарна.

ЧУЖЕ трактується як зовсім не відоме. Порівняймо: *Чужа душа – загадка; Чужа душа – темний ліс; У чужу душу не залізеши; Чужа душа – дрімучий бір.*

Деякі паремії омовлюють поняття інакшости: у цьому разі вербалізовано нейтральну оцінку. Констатовано факт наявності ІНШОГО (ІНАКШОГО), що не потребує засудження, а лише сприйняття для розширення свого світогляду, розуміння того, що є і таке, яке не співвідноситься зі СВОЇМ. І це не повинно викликати застереження, здивування, оскільки це очевидно. Порівняймо: *Що інша хатка, то інша гадка; Що інше сільце, то інше слівце.*

Висновки. Українські паремії містять значну кількість одиниць, що всебічно презентують опозицію СВІЙ – ЧУЖИЙ та менше таких, які омовлюють її третій компонент ІНШИЙ (ІНАКШИЙ). Простежуємо прагнення українського етносу до самоідентифікації, усвідомлення своєї етнічної належності, прагнення до самозбереження своєї ідентичності, певного самозахисту, ствердження наявності рис, ознак, поведінки окремішнього етносу, що зафіксовано на рівні національної ментальності. СВОЄ осмислене як таке, що краще за ЧУЖЕ, протиставлене ЧУЖОМУ чи ІНШОМУ (ІНАКШОМУ). ІНШОГО українці не цураються, а намагаються осмислити.

Опозиція СВОЄ – ЧУЖЕ за природою аксіологічна. Український етнос вимірює її складники через власну систему цінностей, що визначається особливостями його світобачення, світовідчуття та світосприйняття. СВОЄ переважно інтерпретоване як позитивне, відповідно ЧУЖЕ – негативне, що зафіксоване в самій опозиції. ІНШЕ (ІНАКШЕ) має нейтральну оцінку. Щоб його оцінити, його насамперед треба пізнати. Простежуємо тенденції до ідеалізації СВОГО й критичного оцінювання ЧУЖОГО. СВОЄ ближче, краще у всіх вимірах. Воно осмислюється з огляду на чинність категорії інтимізації. Схиляння перед ЧУЖИМ оцінюється неспхально.

Розглянуті паремії переважно вербалізують комунікативні жанри схвалення – неспхвалення, рекомендації, застереження, настанови, наказу.

Перспективу дослідження вбачаємо в необхідності розглянути інтерпретацію презентанта ЧУЖОГО, коли воно трансформується у ВОРОЖЕ.

Список використаної літератури

1. Бирик С. Идеалема «свій – чужий» у сучасній українській прозі про мігрантів і міграцію: лінгвостилістичний аспект. *Матеріали II Міжнародної славистичної конференції, присвяченої пам'яті святих Кирила і Мефодія* / за заг. ред. О. О. Маленко. Харків–Шумен : ХНПУ; ХІФТ, 2022. С. 23–29.
2. Булаховський Л. А. Мовні засоби інтимізації в поезії Тараса Шевченка. Інтимізуючі займенники. *Вісті АН УРСР*. 1942а. № 3–4. С. 75–89.
3. Булаховський Л. А. Мовні засоби інтимізації в поезії Тараса Шевченка. І. Інтимізуючі займенники. *Укр. літ.* 1942б. № 5–6. С. 143–154.

4. Варданян М. В. Відкриття іншого: екзотичні образи в нарисовій літературі для дітей та юнацтва письменників української діаспори. *Молодий вчений*. 2017. № 11. С. 192–196.
5. Голубовська І. О. Паремії як відбиття пріоритетів етнічної спільноти (на матеріалі української, російської, англійської та китайської мов). *Мовознавство*. 2004. № 2–3. С. 66–74.
6. Дубравська З. Р. Паремії як засіб пізнання системи мови. *Молодий вчений*. 2017. № 3. С. 77–80.
7. Колоїз Ж. В. Пареміологічні одиниці як «моральні формули» українського народу в романі Михайла Стельмаха «Чотири броди». *Матер. наук. читань з нагоди 100-річчя від дня народж. Михайла Стельмаха* : зб. наук. праць / ред.: Ж. В. Колоїз (відп. ред.), П. І. Білоусенко, В. П. Олексенко та ін. Кривий ріг : ГП ДВНЗ «КНУ», 2012. С. 35–47.
8. Космеда Т. Індивідуально-авторські засоби вербалізації категорії інтимізації в поетичному дискурсі Василя Симоненка. *Лінгвостилістичні студії* : наук. журн. / Східноєвроп. нац. ун-т імені Лесі Українки, Ін-т філології та журналістики. Луцьк, 2016. Вип. 5. С. 83–93.
9. Космеда Т. Мовознавча наука на службі в журналістики: До питання про вчення про категорію інтимізації (аналіз наукової розвідки А. В. Корольової). *Учен. зап. нац. ун-та ім. В. И. Вернадского* : науч. журнал. Сер. : Филол. Симферополь. 2009. Т. 18. № 3. С. 69–73.
10. Космеда Т. Проблеми лінгвістики тексту: інтерпретація категорії інтимізації. *Лінгвістичні студії* : міжнар. зб. наук. пр. Вінниця : ДонНУ ім. Василя Стуса, 2017. Вип. 33. С. 103–108.
11. Космеда Т., Колонюк С. Багатоликий статус паремії та аспекти її дослідження. *Лінгвістичні студії*. 2022. Вип. 43. С. 20–31.
12. Коцюба З. Г. Паремії як об'єкт етнопсихолінгвістичного дослідження. *Мовознавство*. 2009. № 2. С. 34–47.
13. Луценко П. О. Етапи та ракурси вивчення дихотомії СВІЙ – ЧУЖИЙ у вітчизняному мовознавстві (фрагментарно-аспектуальний огляд). *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. пр. Харків. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди / гол. ред. Н. В. Піддубна. Харків, 2025. Вип. 63. С. 44–54.
14. Мороз Т. Опозиція «свій / чужий» у семантичній структурі польських паремій. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. 2022. Т. 57. № 2544. Режим доступу : <https://doi.org/10.11649/sfps.2544> (дата доступу: 23.10.2025).
15. Сютя Г. М. Лінгвософія опозиції «свій – чужий» у текстах періоду російсько-української війни. *Українська мова*. 2023. № 2. С. 3–34.

Джерела

16. Прислів'я про чуже і своє. Режим доступу : <https://riara.com.ua/prysliv-ya-pro-chuzhe-i-svoye/> (дата доступу: 15.10.2025).
17. Прислів'я та приказки про Україну. Режим доступу : <https://dovidka.biz.ua/prisliv-ya-pro-ukrayinu> (дата доступу: 10.11.2025).
18. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 1. 799 с.
19. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 4. 840 с.
20. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 9. 916 с.
21. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 11. 699 с.
22. Українські приказки, прислів'я і таке інше / укл. М. Номис; упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка. Київ : Либідь, 1993. 768 с.

References

1. Bybyk S. Idealema «svii – chuzhyi» u suchasni ukrainskii prozi pro mihrantiv i mihrat-siiu: linhvostylistychnyi aspekt. *Materialy II Mizhnarodnoi slavistychnoi konferentsii, prysviache-noi pamiati sviatykh Kyryla i Mefodiia* / za zah. red. O. O. Malenko. Kharkiv–Shumen : KhNPU; KhIFT, 2022. S. 23–29.
2. Bulakhovskyi L. A. Movni zasoby intymizatsii v poezii Tarasa Shevchenka. Intymizui-uchi zaimennyky. *Visti AN URSR*. 1942a. № 3–4. S. 75–89.
3. Bulakhovskyi L. A. Movni zasoby intymizatsii v poezii Tarasa Shevchenka. I. Intymizui-uchi zaimennyky. *Ukr. lit.* 1942b. № 5–6. S. 143–154.
4. Vardanian M. V. Vidkryttia inshoho: ekzotychni obrazy v narysovii literaturi dlia ditei ta yunatstva pysmennykh ukrainskoi diaspory. *Molodyi vchenyi*. 2017. № 11. S. 192–196.
5. Holubovska I. O. Paremii yak vidbytta priorytetiv etnichnoi spilnoty (na materialy ukra-inskoi, rosiiskoi, anhliiskoi ta kytaiskoi mov). *Movoznavstvo*. 2004. № 2–3. S. 66–74.
6. Dubravskaya Z. R. Paremii yak zasib piznannia systemy movy. *Molodyi vchenyi*. 2017. № 3. S. 77–80.
7. Koloiz Zh. V. Paremiiolohichni odyntsi yak «moralni formuly» ukrainskoho narodu v romani Mykhaila Stelmakha «Chotyry brody». *Mater. nauk. chytn z nahody 100-richchia vid dnia narodzh. Mykhaila Stelmakha* : zb. nauk. prats / red.: Zh. V. Koloiz (vidp. red.), P. I. Bilousenko, V. P. Oleksenko ta in. Kryvyi rih : HP DVNZ «KNU», 2012. S. 35–47.
8. Kosmeda T. Indyvidualno-avtorski zasoby verbalizatsii katehorii intymizatsii v poetych-nomu dyskursi Vasylia Symonenka. *Linhvostylistychni studii* : nauk. zhurn. / Skhidnoievrop. nats. un-t imeni Lesi Ukrainky, In-t filolohii ta zhurnalistyky. Lutsk, 2016. Vyp. 5. S. 83–93.
9. Kosmeda T. Movoznavcha nauka na sluzhbi v zhurnalistyky: Do pytannia pro vchenia pro katehoriiu intymizatsii (analiz naukovoï rozvidky A. V. Korolovoi). *Uchen. zap. nats. un-ta ym. V. Y. Vernadskoho : nauch. zhurnal. Ser. : Fylo.* Symferopol. 2009. T. 18. № 3. S. 69–73.
10. Kosmeda T. Problemy linhvistyky tekstu: interpretatsiia katehorii intymizatsii. *Linhvi-stychni studii* : mizhnar. zb. nauk. pr. Vinnytsia : DonNU im. Vasylia Stusa, 2017. Vyp. 33. S. 103–108.
11. Kosmeda T., Koloniuk S. Bahatolykyi status paremii ta aspekty yii doslidzhennia *Linhvi-stychni studii*. 2022. Vyp. 43. S. 20–31.
12. Kotsiuba Z. H. Paremii yak obiekt etnopsykholinhvistychnoho doslidzhennia. *Movoznavstvo*. 2009. № 2. S. 34–47.
13. Lutsenko P. O. Etapy ta rakursy vyvchennia dykhotomii SVII – ChUZhYI u vitchyznianomu movoznavstvi (frahmentarno-aspektualnyi ohliad). *Linhvistychni doslidzhennia* : zb. nauk. pr. Kharkiv. nats. ped. un tu imeni H. S. Skovorody / hol. red. N. V. Piddubna. Kharkiv, 2025. Vyp. 63. S. 44–54.
14. Moroz T. Opozytsiia «svii / chuzhyi» u semantychnii strukturi polskykh paremii. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. 2022. T. 57. № 2544. Rezhym dostupu : <https://doi.org/10.11649/sfps.2544> (data dostupu: 23.10.2025).
15. Siuta H. M. Linhvosophiia opozytsii «svii – chuzhyi» u tekstakh periodu rosiisko-ukrain-skoi viiny. *Ukrainska mova*. 2023. № 2. C. 3–34.

Dzherela

16. Pryslivia pro chuzhe i svoie. Rezhym dostupu : <https://riara.com.ua/prysliviya-pro-chuzhe-i-svoie/> (data dostupu: 15.10.2025).
17. Pryslivia ta prykazky pro Ukrainu. Rezhym dostupu : <https://dovidka.biz.ua/prisliviya-pro-ukrayinu> (data dostupu: 10.11.2025).
18. Slovnyk ukrainskoi movy : v 11 t. / AN URSR. Instytut movoznavstva; za red. I. K. Bi-lodida. Kyiv : Naukova dumka, 1970–1980. T. 1. 799 s.
19. Slovnyk ukrainskoi movy : v 11 t. / AN URSR. Instytut movoznavstva; za red. I. K. Bi-lodida. Kyiv : Naukova dumka, 1970–1980. T. 4. 840 s.

20. Slovník ukraïnskoi movy : v 11 t. / AN URSR. Instytut movoznavstva; za red. I. K. Bilodida. Kyiv : Naukova dumka, 1970–1980. T. 9. 916 s.

21. Slovník ukraïnskoi movy : v 11 t. / AN URSR. Instytut movoznavstva; za red. I. K. Bilodida. Kyiv : Naukova dumka, 1970–1980. T. 11. 699 s.

22. Ukraïnski prykazky, pryslivia i take inshe / ukl. M. Nomys; uporiad., prymit. ta vstupna st. M. M. Paziaka. Kyiv : Lybid, 1993. 768 s.

SEMANTIC AND PRAGMATIC LOAD OF UKRAINIAN PROVERBS: EXPLANATION OF THE OPPOSITION BETWEEN “OWN” AND “FOREIGN” AS A CURRENT PROBLEM IN TEACHING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Pavlo Lutsenko

*Vasyl Stus Donetsk National University
Department of Romance Languages and World Literature
21 600-richchia St., 21021, Vinnytsia, Ukraine
phone: 098 709 60 40
email: p.lutsenko@donnu.edu.ua
<https://orcid.org/0009-0003-8416-1927>*

The article is devoted to highlighting a relevant issue related to the peculiarities of paremic verbalization of the dichotomy OWN – FOREIGN, taking into account the third (intermediate) component OTHER/DIFFERENT, which is verbalized less frequently in the Ukrainian paremic corpus but performs an important semantic and worldview function. The study is carried out within a polyfunctional communicative-pragmatic paradigm, which makes it possible to comprehensively combine structural-semantic and axiological analysis of paremic units. The relevance of the work is also conditioned by the practical needs of teaching Ukrainian as a foreign language, since understanding figurative, evaluative, and culturally marked meanings of proverbs is a difficult task for learners, primarily for linguopersons who belong to other linguocultures and often do not possess the necessary background knowledge. It has been clarified how the Ukrainian paremic corpus presents the mentality of Ukrainians, their self-identification, and in-group solidarity, including through comparison with the FOREIGN. It has been traced that the analyzed proverbs verbalize the aspiration of the Ukrainian ethnos to (1) self-identification and awareness of its ethnic affiliation, (2) preservation of identity, (3) self-protection, (4) affirmation of belonging to a distinct ethnos and culture, which is recorded at the level of national mentality. The OWN is conceptualized as better than the FOREIGN and is opposed to the FOREIGN or the OTHER/DIFFERENT. The OTHER/DIFFERENT is not rejected by Ukrainians but is attempted to be conceptualized. It has been demonstrated that the OWN – FOREIGN opposition is axiologically marked: the OWN is verbalized positively, approvingly, even idealized – it is closer, better, more intimate – whereas the FOREIGN is mostly evaluated negatively, has unfavorable connotations, and is conceptualized predominantly critically. It is mysterious, unfamiliar. Admiration for the FOREIGN is also evaluated negatively. The OTHER/DIFFERENT has a neutral evaluation. The considered proverbs are predominantly verbalized in the form of such communicative genres as approval or disapproval, recommendation, warning, instruction, order, encouragement to action, appeal. The prospect of the study is seen in the need to describe the peculiarities of the presentation of the HOSTILE in the Ukrainian paremic corpus.

Key words: paremia, functional-pragmatic paradigm, semantic-pragmatic structure OWN – OTHER (DIFFERENT) – FOREIGN, semantic content, communicative genre, evaluation, stylistic markers.

*Стаття надійшла до редакції 03.02.2026
доопрацьована 06.02.2026
прийнята до друку 09.02.2026*